

ANTUN GUSTAV MATOŠ I JUGOSLAVENSKO PITANJE: POVIJESNO-POLITOLOŠKI POGLED

RINO DŽANKO
rinodz@gmail.com

UDK 32:821.163.42](497.5)“18/19“
821.163.42.09Matoš, A. G.-92
Pregledni znanstveni rad
Primljeno: 1/2026.

CC-BY 4.0

U ovom sam radu pokušao istražiti kako je Matoš zapravo gledao na Srbiju i jugoslavensku ideju u burnim godinama prije Prvog svjetskog rata. Njegovi stavovi nisu bili neka fiksna teorija, oni su se stalno mijenjali pod utjecajem pravaštva, ali još više pod utjecajem onih deset godina koje je proživio kao emigrant u Beogradu. Nadasve su se mijenjali kroz njegov osobni doživljaj u datom trenutku. Kroz analizu i usporedbu radova Tomislava Jonjića i Nenada Prokića, rad pokazuje Matoša koji je stalno bio rastrgan. S jedne strane se divio srpskoj energiji, a s druge se smrtno bojao da će jugoslavenski projekt, ako se ostvari, progutati hrvatski identitet i državnost u korist Beograda. Cilj mi je bio prikazati Matoša ne kao nekakvog sustavnog političara, već kao borbenog polemičara čije pisanje najbolje ocrtava koliko su hrvatsko-srpski odnosi u to vrijeme bili zamršeni i puni emocija.

Ključne riječi: Antun Gustav Matoš, pravaštvo, Srbija, jugoslavenska ideja, politička publicistika, hrvatsko-srpski odnosi, hrvatska politička misao.

UVOD

Uloga Antuna Gustava Matoša u hrvatskoj kulturi nadilazi okvire književnosti 19. stoljeća kojoj je bio središnja figura. Njegov je rad neraskidivo vezan uz političke stavove, stoga bi ga bilo pogrešno interpretirati izolirano od njegova, uvjetno rečeno, političkog angažmana. Upravo je ta dionica u našoj historiografiji nerijetko bila zanemarivana ili promatrana kroz unaprijed određene ideološke okvire. Ključno čvorište tog angažmana čine Matoševi stavovi o Srbiji i jugoslavenstvu. U tim se pitanjima Matoš razotkriva kao autor dubokih unutarnjih previranja, varirajući od oštre kritike do emocionalne rastrganosti, što njegovu misao čini kompleksnom i danas relevantnom.

Analiza Matoševa odnosa prema jugoslavenskom pitanju zahtijeva uvažavanje specifičnog konteksta: od pravaškog zaleđa do formativnog iskustva života u Srbiji na prijelazu stoljeća. Ovaj rad zastupa tezu da Matošev politički diskurs ne treba promatrati kao zaokružen sustav ideja. Njegova su promišljanja prvenstveno reakcije na društvene i političke potrebe, duboko prožete osobnim iskustvom i subjektivnim doživljajem stvarnosti.¹

Temeljni cilj istraživanja jest kritički preispitati Matoševu viđenje jugoslavenskog pitanja kroz prizmu njegova pravaškog zaleđa i formativnog iskustva beogradskog egzila. U tom se kontekstu rad oslanja na tezu Nenada Prokića o presudnoj ulozi života u Srbiji na Matoševu poimanje tamošnje politike², ali i na upozorenja Tomislava Jonjića da Matoševu stavove ne treba pokušavati silom ugurati u strogo uređen sustav.³ Umjesto traženja čvrstih i nepromjenjivih načela, fokus je na Matoševu pisanju kao živom odgovoru na tadašnja previranja, pri čemu se analizira kako su stvarni događaji izravno oblikovali njegove često burne i proturječne poruke.

Umjesto svrstavanja Matoša u kategorije poput srbofilstva i srbofobije ili jugoslavenstva i antijugoslavenstva, rad ga promatra kao aktera čija je misao bila u trajnom raskoraku između nacionalne ideologije, proživljenog iskustva i političke zbilje. Matošev odnos prema

1 TOMISLAV JONJIĆ, „Pogledi Antuna Gustava Matoša na hrvatsko-srpske odnose“, u: *Pilar – časopis za društvene i humanističke studije*, god. VII (2012.), br. 13 (1), str. 9-76.

2 NENAD PROKIĆ, „Matošev, pa zato i hrvatski Beograd“, u: *Obnovljeni život*, 77 (2022.), br. 1, str. 123-132.

3 Ibid, str. 123-132.

jugoslavenstvu ne može se do kraja shvatiti bez uvažavanja te njegove unutarnje napetosti. Upravo ta rastrganost nudi najzanimljiviji materijal za povijesnu analizu, jer pokazuje koliko je taj proces bio složen i pun proturječja.

1. HRVATSKA I SRBIJA NA RAZMEĐU STOLJEĆA: POLITIČKI KONTEKST I JUGOSLAVENSKA MISAO

Matoševa politička i intelektualna svijest sazrijevala je u kaotičnim godinama potonjeg dijela 19. stoljeća, vremenu koje su u Europi obilježili duboki društveni potresi. To se ponajviše osjetilo unutar Austro-Ugarske, čije je postupno slabljenje otvorilo prostor za uspon nacionalnih pokreta. Upravo su te snage u središte hrvatskog političkog života gurnule pitanje budućnosti južnoslavenskih naroda kao ključnu točku prijevora. Na tadašnjoj se sceni razvio oštar sukob dviju vizija: pravaške, koja je beskompromisno ustrajala na hrvatskoj političkoj neovisnosti i povijesnom državnom pravu, te one koja je rješenje tražila u različitim oblicima slavenske uzajamnosti i zajedništva.

Matoš je još u mladosti duboko usvojio pravaške ideale, promatrajući Hrvatsku kao povijesni politički narod čije se državno pravo može u potpunosti ostvariti jedino kroz vlastitu državu. Taj pravaški otpor nadnacionalnim konceptima nije bio tek puki ideološki hir, on je proizlazio iz opipljivog straha da bi se hrvatski identitet mogao potpuno utopiti u nekoj široj zajednici – bilo u obliku austroslavizma unutar Monarhije, bilo u obliku jugoslavizma u nekoj novoj slavenskoj tvorevini. U takvim je okolnostima svaka ideja o ujedinjenju percipirana kao potencijalna ugroza, pogotovo ako nije nudila čvrsta jamstva hrvatske ravnopravnosti.

Srbija je u to vrijeme već imala za razliku od Hrvatske imala vlastitu državu. Krajem 19. stoljeća tamo se naveliko radilo na nacionalnim institucijama, a osnivanje Srpske akademije nauka i umetnosti bio je jasan znak tog jačanja. Našim je intelektualcima, koji su živjeli pod stalnim pritiskom bečke birokracije, takva slobodna Srbija izgledala jako privlačno. Ona im je bila živi dokaz da se može postojati i izvan Austro-Ugarske, pa se upravo u tom oduševljenju srpskom samostalnošću počeo razvijati onaj koncept sloge. Vjerovalo se da je zajednički

nastup jedini pravi način da se jednom zauvijek makne austrijski utjecaj s ovih prostora.

Jonjić upozorava da su pravaši vrlo rano prepoznali drugu stranu te medalje – opasnost da se pod krinkom zajedništva zapravo krije nastojanje Srbije za političkom dominacijom.⁴ U tim krugovima se sumnjalo da je riječ o pokušaju realizacije onih velikosrpskih planova koje je još 1844. u *Načertanije* zacrtao Ilija Garašanin. Za Matoša i njegove suvremenike to nije bila samo teoretska briga; oni su promatrali tadašnju srbijansku politiku koja je ujedinjenje Južnih Slavena često interpretirala kao puko širenje vlastitih državnih granica. Upravo se u tom procjepu, između želje za suradnjom i realnog straha od nove podređenosti, formirala Matoševa politička misao.

Matoš jugoslavensko pitanje nije doživljavao kao neku daleku temu iz novinskih stupaca ili političkih brošura. S jedne je strane imao to pravaško zaleđe koje ga je stalno držalo na oprezu zbog opasnosti od zajedničke države, velikosrpske politike i straha od gubitka hrvatskog identiteta, dok je s druge strane bio čovjek otvoren za nova iskustva, pa je cijela ta priča za njega brzo postala duboko osobna. Ključan trenutak bio je njegov emigrantski život u Beogradu. Upravo je tamo jugoslavenska ideja prestala biti puki teorijski koncept i pretvorila se u vrlo otoplivo, ponekad i bolno, životno i političko iskustvo.

2. MATOŠ KAO POLITIČKI PISAC: PRAVAŠKA BAŠTINA I POLEMIČKI STIL

Matoš nije bio profesionalni političar niti je od te struke živio, ali je kao pisac i javni intelektualac imao velik utjecaj na tadašnje društvo. Njegovi feljtoni i oštre polemike nadilazili su čistu književnost; kroz njih se izravno uplita u političke obračune, iznoseći stavove koji su, iako na prvu jasni, znali varirati od teksta do teksta. Ipak, čvrsto uporište cijelog tog svjetonazora bilo je pravaštvo. Tu je ideologiju prigrlio još u mladosti i, unatoč svim kasnijim mijenama, od nje nikada nije potpuno odustao.

Za Matoša je pravaštvo, onakvo kakvim ga je postavio Ante Starčević, bilo polazišna točka za svako razmišljanje o naciji. On je Hrvatsku vidio kao povijesnu i političku osobu koja ima puno pravo na vlastitu državu,

4 JONJIĆ, „Pogledi Antuna Gustava Matoša na hrvatsko-srpske odnose“, str. 9-76.

i to je bio temelj od kojeg nikada nije odstupao. Zato je svaka nadnacionalna ideja kod njega odmah izazivala sumnju – bojao se da će takvi projekti samo razvodniti hrvatski identitet. Matoš je otvoreno tvrdio da se hrvatsko pitanje neće riješiti nikakvim apstraktnim pričama o slavenskoj uzajamnosti, nego samo kroz jasnu potvrdu vlastite političke samobitnosti.

Jonjić s razlogom skreće pažnju na ključan detalj: Matoševo pravaštvo nije bilo ni dogmatsko ni sustavno.⁵ On nije bio stranački poslušnik, niti je imao namjeru graditi zaokruženu političku teoriju. Naprotiv, njegova su promišljanja često bila impulzivan odgovor na dnevnu politiku, konkretne situacije i osobna raspoloženja. Zato Jonjić i tvrdi da Matoša treba promatrati prvenstveno kao polemičara, čiju je političku misao, više nego jasna ideologija, određivala snažna emocionalna komponenta i stalna proturječja.

Upravo se na primjeru Srbije i odnosa prema Srbima Matoševa proturječnost najbolje vidi. On u jednom trenutku piše s neskrivenim divljenjem o srpskoj energiji i njihovoj izgrađenoj državi, da bi već u sljedećem tekstu udario oštrim, gotovo neprijateljskim tonom. No, tu promjenjivost ne treba odmah otpisati kao običnu nedosljednost. Čini se da je za Matoša politika bila živa materija, nešto što se neprestano mijenja, pa su se i njegovi stavovi krojili u hodu, kao direktan odgovor na ono što se tada događalo u stvarnosti.

Jonjić stoga upozorava da je zapravo metodološka zamka ako Matoševe zapise čitamo izvan njihova vremena ili ih pokušavamo pretvoriti u nekakve konačne političke presude. Puno je ispravnije pratiti ih kronološki i gledati što se točno događalo u trenutku kad su nastajali. Matoš, naime, nije imao ambiciju pisati dugoročne političke programe; on je pisac trenutka koji želi isprovocirati reakciju i pokrenuti polemiku. Ta njegova potreba za stalnim nadmetanjem u tekstu zapravo je glavni razlog zašto je danas tako teško dati jedan, jednostavan odgovor na pitanje što je on doista mislio o jugoslavenskom ujedinjenju.

5 Ibid, str. 9-76.

3. FORMATIVNO ISKUSTVO BEOGRADSKOG EGZILA: SUDAR PRAVAŠKIH IDEALA I ZBILJE

Matoš u Beograd nije otišao iz slobodno želje ili oduševljenja Srbijom, nego zato što je morao. Kao vojni dezertjer koji je pobjegao od austrougarske uniforme, sredinom 1890-ih našao se u emigraciji u kojoj će, s prekidima, provesti više od deset godina. Upravo mu je taj dugi boravak izvan domovine otvorio oči; on srbijansku politiku više nije pratio iz zagrebačke perspektive ili kroz literaturu, nego ju je živio i gledao iz neposredne blizine, često se usput boreći za голу egzistenciju. Ta svakodnevnica u Beogradu potpuno je srušila njegovu početnu, pomalo naivnu idealizaciju srpskog svijeta. Umjesto prijašnjih pohvala, u njegove tekstove ulazi onaj poznati oštar ton i subjektivna kritika, što je izravna posljedica razočaranja onim što je tamo vidio i proživio.

Živeći u Beogradu, Matoš se brzo povezo s tamošnjim piscima i novinarima, postavši aktivan sudionik njihovih kulturnih krugova. Ta mu se sredina u početku činila mnogo slobodnijom od krutog austrougarskog sustava iz kojeg je pobjegao, što mu je samo potvrdilo dotadašnji prijezir prema podređenom položaju Hrvatske. U njegovim ranim zapisima osjeća se prava fascinacija Beogradom; opisuje ga kao dinamičan grad pun energije i neposrednosti, videći u srpskom društvu vitalnost kakvu u tadašnjem Zagrebu očito nije pronalazio.

Nenad Prokić upozorava da Matošev doživljaj Beograda nije ostao na razini početnog oduševljenja.⁶ Ta se fascinacija s vremenom istrošila i ustupila mjesto kritičkom promatranju, pa i otvorenom razočaranju. Matoš je počeo uočavati duboke razlike u mentalitetu, ali i prepoznati političke apetite Srbije koji se nisu uvijek podudarali s hrvatskim interesima. Upravo je tamo, u izravnom sudaru s beogradskom zbiljom, Matoš osvijestio važnu lekciju: kulturna sličnost i zajednički jezik ne jamče automatski i političku podudarnost.

Prokić smatra da je Matoš upravo u Beogradu dobio priliku vidjeti kako jugoslavenska ideja izgleda kada se promatra iz kuta srpskih državnih interesa. Dok su Hrvati u tom zajedništvu uglavnom tražili ravnopravnost, Matoš je u Srbiji primijetio da se jugoslavenstvo sve jasnije povezuje s jačanjem njihova vlastitog političkog utjecaja i širenja

6 PROKIĆ, „Matošev, pa zato i hrvatski Beograd“, str. 123-132.

granice. Takva spoznaja bila je prijelomna; upravo iz tog izravnog beogradskog iskustva proizašao je njegov kasniji, vrlo oštar skepticizam prema svakom obliku jugoslavenskog unitarizma.“

Beogradske godine su, u tom smislu, bile stvarna prekretnica za Matoša. Upravo je ondje iz prve ruke shvatio kako funkcionira srpska politika, što mu je samo učvrstilo stav da se hrvatski nacionalni interesi ne smiju žrtvovati zbog nekakvih maglovitih nadnacionalnih projekata. Matoš nakon Beograda više nije mogao biti zagovornik jugoslavenskog ujedinjenja; naprotiv, vratio se kao oštar kritičar te ideje, uvjeren da ona u praksi jednostavno ne nudi nikakva jamstva za očuvanje hrvatske političke samostalnosti.

4. MATOŠ I JUGOSLAVENSKA IDEJA: POLITIČKA KRITIKA I GRANICE PRIHVATLJIVOSTI

Matoševo viđenje jugoslavenstva neodvojivo je od kaosa na prijelazu stoljeća, vremena kada se južnoslavensko pitanje granalo u stotinu različitih, često i potpuno suprotnih smjerova. Tadašnja jugoslavenska ideja zapravo nije bila nikakav čvrst politički program; bio je to više skup maglovitih koncepata, koji su varirali od pukog kulturnog povezivanja pa sve do radikalnih planova o ujedinjenju država. Upravo mu je ta širina i nedorečenost cijelog pokreta omogućila da vrluda u stavovima, iako je u suštini ostao duboko skeptičan prema svemu što je taj proces donosio.

Glavna Matoševa zamjerka jugoslavenskoj ideji zapravo je bio strah da će ona, pod maskom zajedništva, jednostavno izbrisati hrvatsku državnu posebnost u korist velikosrpskih ambicija. Kao netko tko je odrastao na pravaškoj misli, Matoš je bio uvjeren da hrvatsko pitanje ima svoj vlastiti povijesni put koji se ne smije žrtvovati nekakvom širem južnoslavenskom okviru. Zato njegov otpor jugoslavenstvu ne treba čitati kao nekakvu kulturnu mržnju ili isključivost; to je za njega bio čisti politički realizam i borba za opstanak nacionalnog identiteta.

Jonjić skreće pozornost na to da Matoš zapravo nikada nije nijekao kulturnu bliskost između Hrvata i Srba, ali je bio kategorički protiv bilo kakvog političkog stapanja.⁷ Upravo ta granica koju je povlačio između kulture i politike najbolje objašnjava njegovu poziciju. On je

7 JONJIĆ, „Pogledi Antuna Gustava Matoša na hrvatsko-srpske odnose“, str. 9-76.

mogao iskreno cijeniti književne veze i zajedničke kulturne dodire, ali je istovremeno u svakom projektu političkog ujedinjenja vidio izravnu opasnost za hrvatski identitet.

Život u Beogradu samo mu je potvrdio te sumnje. Matoš je ondje iz prve ruke vidio kako srpska politika zapravo shvaća jugoslavenstvo – ne kao ravnopravan savez, nego više kao priliku za širenje vlastite države. Iako je nekada znao iskreno pohvaliti njihovu nacionalnu energiju i samopouzdanje, istovremeno je postajao sve oprezniji. Postalo mu je jasno da se iza te snage krije želja za dominacijom kojoj bi Hrvatska na kraju bila podređena.

ključno je shvatiti da Matoš nije nudio nikakav svoj model južnoslavenske suradnje. Njegov je stav bio dominantno kritički i negativan: on je stalno upozoravao na opasnosti, ali nije imao razrađeno rješenje u rukavu. To je najbolji dokaz da Jonjić ima pravo kada tvrdi da Matoš nije bio sustavni politički mislilac. On je bio polemičar koji reagira na aktualne trendove, pa je i njegova kritika jugoslavenstva zapravo više zvučala kao alarm za uzbunu, a ne kao gotov politički program.

5. HRVATSKO-SRPSKI ODNOSI U MATOŠEVIM TEKSTOVIMA: IZMEĐU ISKUSTVA I POLEMIKE

Hrvatsko-srpski odnosi u Matoševim su tekstovima uvijek negdje između osobnog doživljaja i oštre javne polemike. On se potpuno odmiche od onih starih, romantičarskih priča o ‚bratstvu‘ naroda koje su dominirale ranije; Matoš nastupa mnogo opreznije, s dozom političkog realizma koji mu je nedostajao u mladosti. Kroz njegove feljtone jasno se provlači teza da kulturna sličnost sama po sebi ne znači ništa ako su politički interesi suprotstavljeni, baš kao što ni zajednički jezik nije nikakvo jamstvo da će i politički ciljevi biti isti.

Nenad Prokić s pravom primjećuje da Matoš u svojim polemikama ne bira strane — on podjednako udara po srpskim hegemonističkim težnjama, koliko i po hrvatskoj pasivnosti i političkoj naivnosti.⁸ Matoš nije vidio problem samo u ambicijama Beograda; za njega je podjednako porazna bila i ta domaća, hrvatska nesposobnost da se stvari sagledaju onakvima kakve jesu. Zapravo, on je vjerovao da su hrvatska politička

8 PROKIĆ, „Matošev, pa zato i hrvatski Beograd“, str. 123-132.

nesvijest i popustljivost jednako krive za loš položaj naroda kao i bilo kakva vanjska dominacija.

Matoš je bio nemilosrdan prema onim Hrvatima koji su zagovarali jugoslavensku ideju, držeći ih politički potpuno neodgovornima. Paradoksalno, u njima je vidio opasnost koja je nadmašivala čak i otvorene srpske nacionalne planove; smatrao je da su upravo oni najspremniji prodati hrvatsku posebnost za nekakvo maglovito i apstraktno zajedništvo. Iz takvih se napada vidi da on hrvatsko-srpske odnose nije promatrao samo kao puki sukob dvaju tabora, nego prije svega kao problem političke zrelosti i nacionalne svijesti.

Jonjić skreće pažnju na to da Matoš, pogotovo kad piše u afektu, često poseže za teškim stereotipima i generalizacijama. Takve izjave ne bi trebalo uzimati kao nekakve hladne, znanstvene sudove; one su prvenstveno oružje jednog polemičara koji želi pogoditi metu. Zato njegov odnos prema Srbima toliko i varira – on se neprestano kreće na onom tankom rubu između iskrene simpatije i potpune odbojnosti, između pohvala i najoštrijih osuda.

Gledajući ih tako, Matoševi zapisi nisu važni zato što su donijeli nekakvu nepogrešivu analizu, nego zato što su savršeno uhvatili duh i mentalitet onodobne hrvatske inteligencije. Kroz njegove polemike zapravo progovaraju svi oni strahovi, nade i razočaranja koji su se gomilali u tom burnom razdoblju. Upravo će ti isti osjećaji, koje je Matoš tako zorno opisao, kasnije postati ključni za razumijevanje svega onoga što se u hrvatsko-srpskim odnosima događalo tijekom cijelog 20. stoljeća.

6. HISTORIOGRAFSKE INTERPRETACIJE MATOŠEVA ODNOSA PREMA SRBIMA I JUGOSLAVENSKOJ IDEJI

Suvremena historiografija i kroatistika Matošev odnos prema Srbima i jugoslavenstvu više ne promatraju pravocrtno, već kao izrazito zamršenu temu koja izmiče jednostavnim definicijama. Među istraživačima koji su zagreblu dublje u taj problem, ključno mjesto zauzimaju Tomislav Jonjić i Nenad Prokić. Iako se obojica bave istim fenomenom, njihovi su pristupi Matošu metodološki različiti, no u konačnici se nadopunjuju i daju cjelovitu sliku njegova političkog profila.

Jonjićeva polazišna točka je vrlo jasna: Matoš nije bio netko tko je razrađivao čvrst i logičan politički program.⁹ Njegova je misao bila duboko prožeta emocijama i trenutačnim impulsima, pa je često upadao u proturječja. On ne gradi sustav ideja, već na političku stvarnost odgovara onako kako to čini umjetnik i polemičar — žestoko i neposredno. Zato Jonjić s pravom upozorava da Matoševe zapise ne smijemo vaditi iz konteksta.¹⁰ Svaki tekst treba gledati kao reakciju na konkretan događaj ili osobnu situaciju u kojoj se Matoš tada nalazio.

Jedna od ključnih stvari na koju Jonjić upozorava jest opasnost od selektivnog „čupanja“ citata iz Matoševa opusa.¹¹ Ako se tekstovi čitaju izolirano, lako se može doći do pogrešnog zaključka da je on bio ili isključivi srbofob ili, naprotiv, potpuni protivnik bilo kakvog južnoslavenskog dijaloga. No, Jonjić dokazuje da je stvarnost puno složenija; u Matoševim se radovima izmjenična simpatija i najoštrija kritika stalno isprepliću.¹² To samo potvrđuje da je ta unutarinja ambivalentnost zapravo srž njegova političkog pisanja, a ne neka slučajna nedosljednost.

Nenad Prokić Matošu prilazi nešto drugačije, fokusirajući se na njega kao na političkog publicista i aktera idejne povijesti.¹³ On u Matošu vidi borbenog polemičara koji ne bježi od javnih sukoba, nego se svjesno služi oštrim rječnikom kako bi politički djelovao. Prema Prokiću, Matoš je autor koji se podjednako oslanja na logiku i intuiciju, ne libeći se provocirati ni srpsku ni hrvatsku javnost.¹⁴ Zanimljivo je da Prokić u prvi plan ne stavlja Matoševu nedosljednost; on je radije tumači kao beskompromisnu obranu hrvatske političke posebnosti koja se prilagođavala trenutnim okolnostima.¹⁵

Bez obzira na različite naglaske, Jonjić i Prokić se zapravo slažu u onom najvažnijem: Matoša je nemoguće dešifrirati bez uvažavanja njegova beogradskog života i pravaškog nasljeđa.¹⁶ Tek kad se te dvije strane spoje, dobivamo realnu sliku o njemu kao povijesnoj ličnosti. On za njih nije kruti ideolog, već prije svega autentični svjedok vremena

9 JONJIĆ, „Pogledi Antuna Gustava Matoša na hrvatsko-srpske odnose“, str. 9-76.

10 Ibid, str. 9-76.

11 Ibid, str. 9-76.

12 Ibid, str. 9-76.

13 PROKIĆ, „Matošev, pa zato i hrvatski Beograd“, str. 123-132.

14 Ibid, str. 123-132.

15 Ibid, str. 123-132.

16 Usp. JONJIĆ, „Pogledi Antuna Gustava Matoša na hrvatsko-srpske odnose“, str. 9-76., PROKIĆ, „Matošev, pa zato i hrvatski Beograd“, str. 123-132.

čije pisanje vjerno odražava sav politički i emocionalni kaos s prijelaza stoljeća.

ZAKLJUČAK: MATOŠ KAO SVJEDOK POLITIČKIH PROTURJEČJA PRIJELAZA STOLJEĆA

Sve ono što je Matoš pisao o Srbiji i jugoslavenstvu potvrđuje da njegov opus nije samo književnost, već jedan od najintragantnijih slojeva hrvatske političke misli s početka prošlog stoljeća. Matoša bi bilo pogrešno pokušati ugurati u okvire sustavne političke teorije; on nije bio autor koji sjedi i razrađuje čvrste doktrine. Njegova se politika rađala ‚u hodu‘ – kroz feljtone, oštre polemike i eseje, kao izravan, često i vrlo buran odgovor na ono što je u tom trenutku proživljavao i gledao oko sebe.

U središtu Matoševe politike uvijek je bila pravaška vizija Hrvatske kao samostalne države. Upravo je s te točke promatrao jugoslavensku ideju, prema kojoj je gajio duboko nepovjerenje, naročito kada bi ona iz kulturnih okvira prešla u sferu konkretnih političkih planova. Matoš zapravo nikada nije nijekao da Hrvati i Srbi imaju bliske kulture, ali je bio nepokolebljiv u odbijanju političkog ujedinjenja. Za njega to nije bila samo teoretska dilema, nego stvarna opasnost od gubitka hrvatske samobitnosti i prepuštanja kontrole beogradskim političkim krugovima.

Godine provedene u Beogradu bile su presudne; tamo Matoš jugoslavenstvo više nije promatrao kao apstraktnu ideju, već kao opipljivu stvarnost. Taj izravni susret ‚iznutra‘ prisilio ga je da se suoči s političkim ciljevima Srbije, za koje je brzo shvatio da se teško mogu uskladiti s hrvatskim državnim pravom. Baš zbog tog sudara s realnošću, njegovi tekstovi stalno vrludaju između početne fascinacije i kasnijeg gorkog razočaranja. Ta njegova rastrganost nije bila znak neodlučnosti, već izravna posljedica iskustva koje je bilo previše složeno da bi se saželo u samo jedan, jednoznačan stav.

Gledajući s historiografske distance, Matoš nam nije bitan jer je nudio gotova rješenja, već zato što je znao točno imenovati tadašnje dileme. Njegovo pisanje je zapravo živo svjedočanstvo vremena u kojem su se lomila koplja između nacionalne neovisnosti i ideje o ujedinjenju, dok se ishod tih sukoba još nije mogao ni naslutiti. Iz današnje

se perspektive Matoš čini kao nevjerojatno pronicljiv promatrač; on je detektirao ključne slabosti jugoslavenskog projekta puno prije nego što je on 1918. godine uopće postao stvarnost.

Na koncu, Matoševo viđenje jugoslavenskog pitanja ne smije se svesti na nekakav kruti ideološki sustav; ono je prije svega živi dio naše intelektualne povijesti. Ta njegova vječna ambivalentnost zapravo nije bila slabost, nego jedini logičan odgovor na kaos vremena u kojem je živio. Baš zato Matoš i danas ostaje ključan svjedok tog prijelaza stoljeća. Njegovi tekstovi nisu samo povijesni dokumenti, već nam i danas zorno pokazuju kako su nastale te duboke napetosti između nacionalnog identiteta i ideje o zajedništvu, koje su kasnije odredile cijelo 20. stoljeće.

SUMMARY

ANTUN GUSTAV MATOŠ AND THE YUGOSLAV QUESTION: A HISTORICAL-POLITICAL SCIENCE PERSPECTIVE

In this paper I tried to explore how Antun Gustav Matoš actually viewed Serbia and the Yugoslav idea in the turbulent years before the First World War. His views were not some fixed theory; they were constantly changing under the influence of the Party of Rights ideology (*pravaštvo*), but even more under the influence of the ten years he spent as an émigré in Belgrade. Above all, they changed through his personal experience at a given moment. Through the analysis and comparison of the works of Tomislav Jonjić and Nenad Prokić, the paper presents Matoš as someone who was constantly torn. On the one hand, he admired Serbian energy, and on the other, he was deeply afraid that the Yugoslav project, if realized, would swallow Croatian identity and statehood in favor of Belgrade. My aim was to present Matoš not as some kind of systematic politician, but as a combative polemicist whose writing best illustrates how complex and emotionally charged Croatian-Serbian relations were at the time.

Keywords: Antun Gustav Matoš, *pravaštvo*, Serbia, the Yugoslav idea, political journalism, Croatian-Serbian relations, Croatian political thought.

